

NOĆ PUNOG MESECA U OSVETLJENOM VREMENSKOM LAVIRINTU MARSELA PRUSTA

Samo utisak, ma koliko slabačka bila njegova materija, ma koliko neverovatan njegov trag, jeste kriterij istine... Utisak je za pisca što je eksperiment za naučnika, sa tom razlikom što kod naučnika rad inteligencije prethodi, dok kod pisca on sledi.

Marsel Prust

1.

Osenčen izgubljenim vremenom lovio je sopstvenu stvarnost, izgubljeno vreme jeste tako opstalo u delu Marsela Prusta kao prezent preseljen iz minolog u trajanje. Sećanje je naš opstanak, sećanje je utočište i važi kao pouzdani oslonac za naredno putovanje, iskustvo spram zatečenih životnih uporednika. Da, sećanje overeno pečatom izgubljenog vremena – mogla bi biti biografija noćnog rukopisa Marsela Prusta. U suštini sve i jeste otvorena prošlost koja traje kao iluzija raspakovane budućnosti čijim čaranjima se pravdomo sećanjem u povratku. Svedočeći *pariske noći* dogođene u stambenom kvartiru pisca koji je tragao za smislom *izgubljenog vremena* Selesta Albare, iz tmine konfuznih vesti ukraj sablasne vrteške Velikog rata, kaže u prisetu svedočeći pisca u tom paklenom sumračju: *Prust je imao utisak da je smrt rešila da pogodi svet koji je voleo, a njega samog da osudi na sećanje.*¹ Noćne sveske Marsela Prusta sručile su viđenje života u knjige sa oporom premisom ranih jada. *Izgubljeno vreme* je gotovo epistolarno šlagvortirano da se trajno nađe u rečenicama vođenim okom i refleksom ruke mudrog pisca. Opisne slike predočavaju vremensko zakonopravilo u razjašnjenju stvarnog i iz te stvarne zbilje predvidivo moguće, okolnosti su vazda slične. Patnja ne bira kostim, niti je zanimaju novčanici tuđih džepova. Kod Prusta *su čovek i delo pupčanom vrpcom povezani*² zapisao je Sreten Marić razotkrivajući *moći odražavanja velikog pisca. Njegovo delo dosledna je apologija patnje. Patnja je jedino bogatstvo, jedino ljudsko u čoveku* beleži Marić s finom opaskom da *umetnost je jedino moguće osmišljavanje života*. Beležeći osamu sopstvenog bola i razložno osmehnute melanholijske Marsel Prust je još u davnim dečaćkim danima skicirao tlocrt kao osnovu svoje

¹ Selesta Albare, *Gospodin Prust*, sećanja prikupio i priredio Žorž Belmon, prevela s francuskog Jelena Mijatović, Službeni glasnik, Beograd, 2016.

² Sreten Marić, *Ogledi o književnosti*, priredio Milivoj Nenin, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci / Novi Sad, 1998.

romaneskne katedrale zagledan u najsitniji detalj do najfinije vitražno nijansirane svetlosti. U susretu s ljudima pomno je motrio geste, ruke iz rukava, mig oka, tik na licu koji prati osmehnuti izgovor rečenice. I Marićev esej je prislonjen uz pouzdana sećanja Seleste Albarre, čiji je suprug Odilon bio verni Prustov vozač. Selesta je punih osam godina blisko i radno bila upućena ne samo u rukopisne tajne Marsela Prusta, smatrana je pouzdanom kućnom šticienicom ovoga pisca. Biće istina da je Prusta krvno obojen krešendo Velikog rata priveo igrokazu sopstvene vremenske minulosti. Želeo je u vojnike, ali zbog teške astme koja ga je usudno pratila odbijen je od regrutne komisije.

2.

Za Prusta elitno i mondensko društvo Pariza kao *mistično stado* razotkriveno je do poslednje sekvencirane face u susretanju sa njim, a u knjigama. Ta potraga u razigranim rečima *izgubljeno vreme* nije baš slučajno istrgnuta iz давnog pisma upućenog ocu, uglednom lekaru i profesoru Adrijanu Prustu, a ta njegova rekonstrukcija *izgubljenog* tek se daje još jasnije čitati u ovom stoleću i za naredni vek. Govorio je bez uvijanja, iz tihe razložnosti: *Na groblju ne nalazim svoje voljene pokojnike. Već u sećanju*. Posmatrajući druge uočavao je sopstveni život. Razgovorno je razjašnjavao: *Izgubljeni raj samo u sebi samima možemo pronaći*. Posmatranje je blisko sećanju, ono overava slike i minulih lica vaskrslih u pamćenju.

Nije naivna majstorija ispitivati mane i vrline u potrazi za sopstvenim rajem. Bio je bez dlake na jeziku, jasno rečit, ciljno razborit. Važio je kao i Anatol Frans za strasnog čitača, kažu *da je srce ostavio u tuđim knjigama*. Čast i poštovanje. I jeste važno znati da je: *Čitanje upravo razgovor sa znatno mudrijim i zanimljivijim ljudima od onih koje imamo priliku da upoznamo oko sebe... Čitanje, suprotno od razgovora, za svakoga sastoji se u tome da primimo saopštavanje neke druge misli, ali da ostanemo sami, to jest da nastavimo da uživamo u intelektualnoj moći kakvu donosi samoća... Čitanje je na pragu duhovnog života...*³ Šarmom i umnošću otvarao je mnoga vrata da viđeno u tim istim otvorenim vratima književno usloži. Pisac i jeste putopisno zagledan u tuđe biografije da bi spoznao sebe i epohu u kojoj živi. Uočljiv je njegov opažaj da *genije se sastoji u moći odražavanja, a ne u suštinskom kvalitetu odraženog*. Taj bogati rentijer po ocu i materi bio je čovek darežljive duše. Njegove književne fragmentarije datiraju iz ranih gimnazijskih dana.

Ma koliko fantastičan, život do najsitnijeg detalja važio je za ključnog igrača njegovog romanesknog zbitija, život čiji je pejzaž groblje kao večna busija spram svih zapetljano otužnih komendijanja i licemernog nadmudrivanja. *Kad bih samo svojim knjigama mogao da učinim onoliko koliko je moj otac učinio za svoje bolesnike*. Tačno, uvek je želeo da bude onaj drugi, to je ta povratna sprega koju raspričava u pisanju. On je voleo sve umetnosti kao i njegova majka, a i njegova baka imala je lice kao da je čitano *iz neke knjige*.

Umeo je Prust da opiše tišinu *čistiju od reči*.

---

³ Marsel Prust, *Kad bi svet propao* (O čitanju i drugi spisi), izabrao i preveo Jovica Aćin, Službeni glasnik, Beograd, 2011.

3.

Prust je gledao da zatečeno vreme ne bude zastakljeno. Zar nisu naravi ljudske vremen-ska suština?! Glad ne bira žrtvu čak i kada te na ulici zatiče. Pridavao je pažnju duševnoj plemenitosti, poštenju i savesti i najlepšoj od svih vrlina – milosrđu, svojom senzibilnošću višestruko bi uzvraćao. A što se samoće tiče: *Kakvu samo čovek duševnu snagu mora imati da bi je poželeo, a onda, pošto je poželi, da bi je podneo!* Ivo Andrić je i sam sažeto govorio: *Ko ume biti sam njegov je čitav svet.*

Tragao je za tišinom i mirom da bi uredno mogao noću, iz minuta u minut, isledivati svoje književne uznemire: *Ja sam se oženio svojim delom, samo su mi moje beleške bitne.* Ni-su ga zanimala politička gibanja iako je davno pre Malroa znao da je politika ljudski usud-na, rado je kazivao: *Kad bi se Nemačka i Francuska slagale, Evropa i svet bi vekovima bili mirni.* Da li ga je vreme osluhnuo?! Bio je minuciozni tragač, perfekcionista u raščitanju ljudske duše i pre Sartra egzistencijalista, i ne baš puno daleko od same psihoanalize Sigmunda Frojda. Mladi Pikaso mu je u likovnoj kubaturi smutan i nejasan. Žida nije uvažavao onoliko koliko jeste Pola Klodela kao i knjige gospođe De Sevinje, nije mu imponovao Kokto sa svojim lažljivim komendijanjem, Anatola Fransa je smatrao sebičnjakom i okrutnim podru-gljivcem koji se nije libio da Prustu u lice kaže: *Pošto nisam dovoljno lep mladić kao vi da bih išao po društvu, ja sam lepo učio i mnogo toga naučio.* Nije slučajno baš Anatol Frans pisao predgovor za njegovu prvu knjigu *Zadovoljstvo i dani* za koju je izdavač, zbog nikakve pro-daje, javno napisao kako namerava da se preostalih primeraka otarasi.

Rado je recitovao Bodlera. Uz Bodlerove stihove razračunavao se sa samim sobom. Uvek mu se činilo zbog njegovog gotovo suludog perfekcionizma da je *u stisci s vremenom i de-lom.*

4.

U Svanovom kraju, tu prvu knjigu iz *Traganja za minulim vremenom* koju je uputio na adresu Gastona Galimara primio je u svojstvu urednika Andre Žid i posle kratkog vremena, povratnom adresom, neraspakovani rukopis vratio Prustu. A sretao se sa Židom po pariskim salonima. Prustu je svako laktaštvo bilo strano, znao je on usudnu vrednost svoje književ-ne katedrale: *Želim da moje delo u književnosti predstavlja katedralu. Zato nikako da ga zavr-šim. Čak i pošto se sagradi, uvek se ovim ili onim mora ukrasiti, te vitražom, te kapitelom, pa malom kupolom sa statuom.* I naravno, kada je uočio da njegov paket nisu ni otvorili požalio se Marsel Prust pratilji sopstvene senke Selesti Albare. Rukopis je, dakle, odbijen uz šturo objašnjenje: *Naša kuća objavljuje ozbiljna dela...* Izdavača nije zanimala književnost jednog mondena i dendija. Knjigu će pisac objaviti o svom trošku. Po izlasku romana *U Svanovom kraju* iz štampe, kod Galimara je nastala pometnja. Intelektualnim Parizom spletkarilo se do usijanja. Žid je među tračerima, uz Galimara, važio za glavno lice, zavrtelo se ringišpilsko šarenilo. Direktor časopisa Nuvel revu francez *Žak Rivijer razbesneo se zbog odbijanja Andrea Žida, te su se već početkom 1914. Galimar i ostali angažovali kako bi popravili učinjenu štetu.*

Pisac je izvesno vreme i Galimara i Žida držao na dobroj distanci, pustio ih da se peku na sopstvenoj vatri, kako bi se među tračerima reklo. I pre police Prust je bio na knjižarskoj polici. Vremenske karnevalije učinile su svoje, Marsel Prust je oprostio Židu uz njegovu lično pokajanje da mu je to najveća književna bruka i greška i uz jasan gest da je *i te kako odgovoran* za tu bučnu i ne baš pitomu ujdurmu. Prust, ako je verovati Selesti, *Andrea Žida nije ni voleo ni cenio... Nije se na njega ljutio zbog odbijanja rukopisa, isuviše je za to bio širokogrud, plemenit i tolerantan. Ni taj čovek ni njegovo delo nisu mu se dopadali, iako se u izvesnoj meri divio njegovom stilu i nadarenosti – na primer za Podrume Vatikana je rekao: Nije loše. Bez ikakve zadržke Prust je ledeno ponavljao kako jednoga dana će se uvideti da je Andre Žid čovek koji je, u pogledu morala, omladini naneo najveće zlo...*

Sam Andre Žid sa narcisoidne visine zapisuje u svom *Dnevniku* 25. januara 1932. godine: *Taj mladi svet koji vam pošalje ili donese neki rukopis i traži od vas saveta ne zna koliko vam smeta... Imam tu, na jednoj polici biblioteke, četrnaest takvih rukopisa... O samom Prustovom književnom delu Žid u Dnevniku 22. septembra 1938. godine zapisuje: Arhitektura je kod Prusta vrlo lepa; ali kako on ne uklanja ništa od skela, često se dešava da one dobijaju veći značaj nego sam spomenik, čiju celinu pogled, neprestano privučen detaljem, ne uspeva više da obuhvati. Prust je to znao, i baš zato je u svojim pismima i razgovorima toliko naglašavao opšti sklop svog dela: znao je dobro da on neće padati u oči. Inače, Andre Žid priznaje: Hrabriji sam bio u svojim spisima nego u životu. Manje ili više, biće da je kod svih pisaca takva istina.*

5.

Prust je pristao uz Galimara gde će konačno romanom *U seni devojaka cvetova* biti ovenčan prestižnom Gonkurovom⁴ nagradom. Po svedočenju Selesti Alibar pisac Galimara baš i nije gotovio, samo jednom je *pristao da primi Gastona Galimara, pa čak i tad na jedvite jade, tri godine nakon što je postao njegov izdavač.*

Leon Dode je zapisao za Prusta da jeste *pisac koji je više od sto godina ispred svoje epohe.*

Vođen velikim ciljevima nije zanemarivao ni najbanalniju sitnicu. Prust je svaku činjenicu proveravao sa sviju strana. Govorio je: *Kad neko nešto ume da kaže, onda može sve da kaže.* Zanimao ga je vez haljine do boje konca. Udubljen u ljudske pobude iščitavao je jasne naznake poraza i propasti. Do pripovedne suštine dolazio je *posmatranjem i pamćenjem.* Njegov književni nauk uputan je svakom piscu: *Svu svoju moć posmatranja i pamćenja uložio sam u svoje likove kako bi bili stvarni. A da bi bili stvarni, moraju biti potpuni. Zato sam ih i obukao i uredio na osnovu zapažanja i sećanja na toliko drugih ljudi koje sam u životu sreo.*

Mnoštvo je u životnom voćnjaku oko nas nenapisanih (neubranih) knjiga, valja razaznati u tom mnoštvu zrenja ono pravo i uknjižiti (ubрати). Zagledajte ljude na šareno širokim

---

⁴ Braća Gonkur, Edmon (1822–1896) i Žil (1830–1870), francuski književnici, predstavnici francuskog naturalizma i impresionističkog stila. Pisali su zajedno romane, drame, studije iz istorije i umetnosti XVIII veka. Posle Žilove smrti, Edmon je nastavio da se bavi književnošću, njegovim zaveštanjem je 1896. godine osnovana Akademija Gonkur, koja ima deset članova, a od 1903. svake godine nagrađuje najbolji roman u francuskoj književnosti.

tržnicama, shvatićete koliko i kako kupci i trgovci šlepuju epohu, dok vlast javno licitira i jedne i druge.

U Nacionalnoj biblioteci Francuske se čuva sedamdeset i pet Prustovih svezaka, spaljene i pocepane ne brojimo. Uživao je da beleži na prvoklasnom papiru. Sveske je obeležavao rimskim brojevima. Uz ispisane stranice svezaka nalazile su se ispravke *s listićima savijenim u harmoniku, koji kad se odmotaju imaju metar i četrdeset centimetara dužine* – rukopisno.

Verovao je u ispisane stranice, znao je da je Stendalu trebao čitav vek da bi bio prihvaćen i zašto bi on, Marsel Prust, bio u tome izuzetak?! Živeo je u strahu da neće okončati svoju potragu za izgubljenim vremenom na koju će staviti tačku u rano proleće 1922. godine. Smiren, šakom nad rukopisnom sveskom islednog sećanja, u sopstvenim mislima zapečaćen, biće u poznu jesen, a u sredu 22. novembra 1922. godine sahranjen u Parizu. *Sahranili su ga, ali cele te posmrtno noći, u osvetljenim izlozima, njegove knjige, poređane tri po tri, bdele su kao anđeli raširenih krila, kao da su, za onoga koga više nije bilo, simbol vaskrsnuća.*⁵ Često se vraćam njegovom elementarnom opažaju: *Utisak je za pisca što je eksperiment za naučnika.* Upravo Sreten Marić u briljantnom eseju posvećenom Marselu Prustu, tom retkom pustolovu sećanja, jasno predočava kako jeste *umetnost, jedina u stanju da probije zid koji svakog od nas odvaja od ostalog sveta.* Oslobođajući se vremenske stege Prust je pisanjem omogućavao i budućem čitaocu da se nađe sa samim sobom u surovom svetu danguba i licemera.

---

⁵ Marsel Prust, *Zatočenica*, preveo sa francuskog Živojin Živojinović, Paideia, Beograd, 2017.